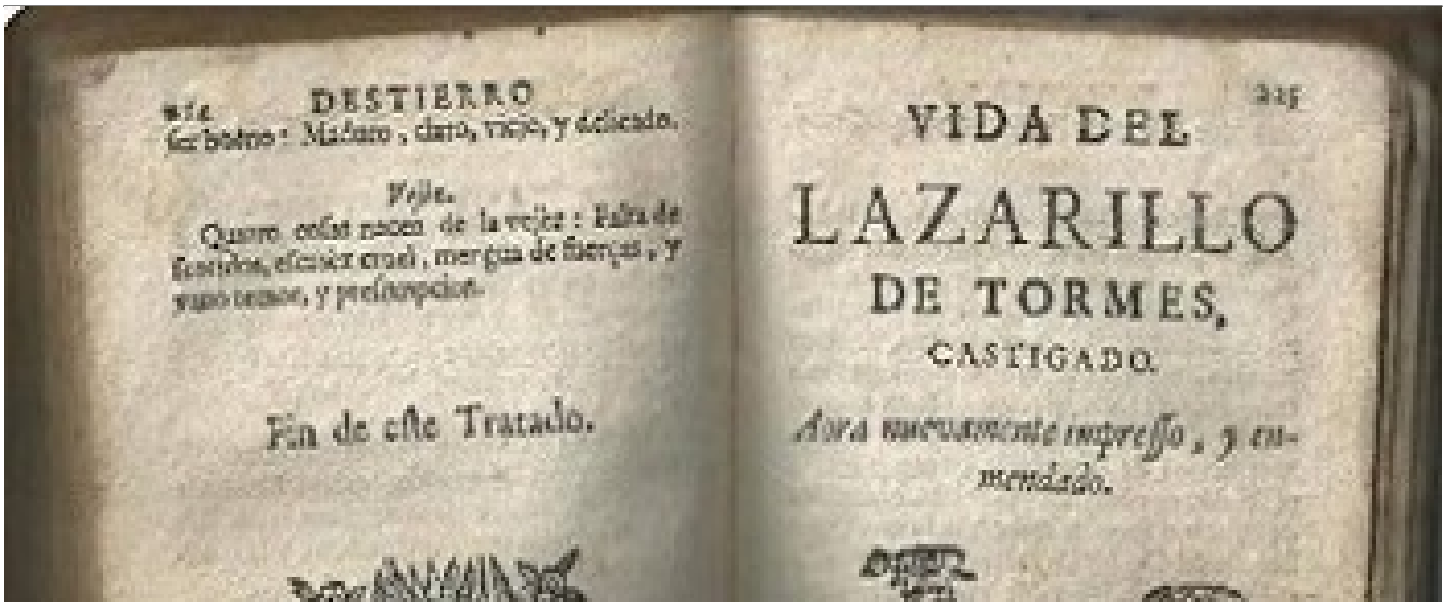

Catalanades i catalanismes al ‘Lazarillo de Tormes’

Autor: Montserrat Camps
Data de publicació: 03-06-2019

Quan l'anonimat es converteix en un dels millors recursos de construcció d'un estat mitjançant la censura, cal esmicolar i disseccionar cada mot de les lectures anònimes per tal que ens duguin a llur origen. En aquest estudi lingüístic descobrim, seguint la línia de recerca encetada per En Jordi Bilbeny, que 'El Lazarillo de Tormes' amaga en realitat un 'Llàtzer de Tormos' escrit en català i situat al Regne de València. Article de la Montserrat Camps en què aprofundeix d'una manera exhaustiva la seva comunicació al 17è simposi sobre la Història censurada de Catalunya.

Per aquest estudi lingüístic, he pres com a base de lectura la versió digitalitzada de La vida de Lazarillo de Tormes d’Anvers de 1554 que es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid, i la versió de 1915, Ed. Hermanos Ruiz, que, segons l’editor, és una reproducció “fidelíssima” de la d’Anvers.

Com a dada significativa, el nom de la ciutat que es veu escrit és Anvers, un topònim escrit en català, ni en castellà ni en flamenc. Aquest és un motiu de pes per pensar en la catalanitat de l’editor, Martín Nucio, tot i que el cognom no ho sembli. Per això em crida l’atenció la hipòtesi proposada per Josep Comajuncosa i exposada per Jordi Bilbeny [1], segons la qual a la segona meitat del segle XVI hi hagué un mercader italià afincat a Barcelona que es deia Joan Nuseo, de la nissaga sarda dels Nuseo, molt notable a l’època. Però aquest no és l’objecte del meu estudi.

Com és prou sabut, la publicació d’aquesta singular novel.la va ser tot un èxit i se’n conserven 4 edicions en castellà de 1554: la de Burgos, la d’Alcalà, la de Medina del Campo i la d’Anvers. Però n’hi va haver d’anteriors, concretament una de 1553, de la qual parla Bonaventura Carles Aribau [2] el 1846, que correspon a l’edició d’Anvers. I encara n’hi hauria una altra del mateix any. Val a dir que el duc de T’Serclaes de Tilly, un dels col.leccionistes més importants de llibres antics, afirma que va tenir a les mans una edició del Lazarillo de 1550, impresa fora d’Espanya, i és molt probable que aquesta fos l’edició princeps. Segons Jordi Bilbeny [3], les 4 edicions castellanes de 1554 són edicions d’estat fetes a partir d’un exemplar català i això explicaria que tinguin una estructura tan exacta. Les altres

edicions posteriors estan totes retocades. I se sap d'una edició anterior en català publicada a València, perquè figura en alguns inventaris bibliogràfics de diversos testaments.

Ens consta per diferents documents l'entusiasme que la societat culta del segle XVI va sentir per les desventures de Llàtzer o Lázaro. I com que desestabilitzava l'ordre establert, aquesta obra va formar part de seguida del Índice de libros prohibidos, de l'inquisidor Fernando de Valdés, el 1559. Ara bé, l'obra havia anat corrent clandestinament per tots els ambients, en exemplars impresos gairebé sempre fora de la península i la mateixa Inquisició va començar a buscar una alternativa a aquesta prohibició, que va ser la de vetar només certes edicions o alguns fragments que consideraven inconvenients.

El fet que un títol formés part dels famosos "índexs expurgatoris", aquestes llistes de llibres prohibits que es penjaven en llocs visibles, com les portes de les esglésies, de seguida va ser motiu suficient perquè molta gent encomanés llibres a parents i amics si sabien que havien de viatjar a altres països, i llavors els llegien clandestinament. Altres vegades, a les llibreries, el llibreter oferia d'amagatotis un títol censurat als lectors. Per tant, i encara que sembli paradoxal, aquestes llistes de llibres prohibits van esdevenir un veritable òrgan de difusió de títols. També sabem que la censura s'estenia fora de la península, amb plena connivència amb monarquies afins. Ens ho explica Cesc Garrido en un article [4], on diu que al segle XVII un ambaixador espanyol demana al rei d'Anglaterra que cremi un llibre i en sancioni l'autor, per haver escrit uns versos en contra de la corona de Castella, el 1613.

Aquests índexs expurgatoris seran els que permetran la circulació d'impresos als quals se'ls han extirpat fragments, capítols sencers. Un d'ells fou Vida del Lazarillo de Tormes castigado (ahora nuevamente impresso y enmendado), una de les nombroses edicions censurades del Lazarillo.

Per fer-nos una idea fidedigna de les llengües en què es llegia a la corona catalanoaragonesa, Jordi Bilbeny diu [5] que des de finals del segle XV i fins al darrer terç del segle XVI, qui llegeix un llibre en aquest regne, ho fa en català i que gairebé no hi ha llibres editats en castellà, perquè la majoria dels escriptors els editaven en llatí. Per fer-nos-en una idea: un mercader o membre de la petita noblesa, llegia en català, en llatí i en l'italià. Philippe Berger en el seu estudi sobre la decadència literària a València [6], assegura que fins a l'any 1489 no hi havia cap llibre editat en castellà, tots eren en català i en llatí. Dues dècades més tard, n'apareixen tres en castellà, però només tres dècades més tard, el castellà ja sobrepassa l'edició de llibres en més del 50% les altres dues llengües. Aquest augment desmesurat respon a les traduccions imposades amb coaccions i amenaces als autors, molts dels quals n'han deixat testimoni. Bilbeny n'estudia els nombrosos casos i dona veu als mateixos escriptors, que expliquen en primera persona com va actuar la censura amb la seva obra.

L'anàlisi que he fet se centra en l'aspecte filològic, en totes les expressions, paraules, prefixos i deixos que puguin semblar d'origen català. El mètode consisteix a fer una recerca meticulosa de la possible troballa, mirar si en el corpus diacrònic de la llengua castellana (CORDE) existeix aquell mot o expressió, quin autor l'usa, en quina obra i en quin any, buscar si el primer diccionari castellà el recull (El tesoro de Covarrubias de 1611) i després fer el mateix en els textos d'autors reconegudament catalans. Per això la consulta al CICA (Corpus informatitzat del català) o al Compendi de la llengua catalana de Lluís Faraudo, entre altres, ha estat imprescindible. Cotejar la informació de diferents documents m'ha permès descartar algunes possibilitats o bé aferrar-me a altres.

Per començar, faig un extracte d'algunes expressions de què han parlat Jordi Bilbeny, Alejandro Sendra, Francisco Calero o Jordi Prenafeta.

1- TRETS LINGÜÍSTICS PRECEDENTS

Per si soles aquestes formes ja són força reveladores.

2- TRETS LINGÜÍSTICS DE FESOMIA CATALANA
Aquest és el meu buidat d'expressions, amb la consegüent anàlisi, tot i que és obvi que en repetiré, perquè moltes de les curiositats que hi he vist jo, també les han vist altres abans. Sigui com sigui, un cop acabat, doncs, les classifico de la manera següent:

2.1- Canvis semàntics i ortogràfics en l'ús d'alguns verbs.
2.2- Trets exclusius de la sintaxi catalana.
2.3- Lèxic.

2.4- Expressions i locucions catalanes mal traduïdes al castellà.
2.5- Ortografia i fonètica.
3- PARÀGRAFS AFEGITS.
4- QÜESTIONS FINALS.
5- CONCLUSIONS.
6- BIBLIOGRAFIA.

2.1) Canvis semàntics i ortogràfics en l'ús d'alguns verbs

2.1.1) SER ("ser"): Ens trobem en tota l'obra una predilecció excessiva del verb ser i impròpia del castellà: "Verdad dize este, que me cumple abivar el ojo y avisar, pues solo soy" (p.13),"Eran mal casadas" (p.14),"Como yo no soy con él ni le doy a ello ayuda" (p.99), "Quisiera ser muerto"(112), "Tú eres preso si no descubres los bienes deste tu amo" (88), o la que cito a continuació:

p. 58

En altres casos usa el verb ser com a auxiliar, en comptes del verb 'haber': "Fuimos entrados" (p.60), "Aun no era venido"(p.87).

O bé el de l'exemple següent: "que aún no eran dadas las ocho".

p. 72

El francès i l'italià encara mantenen l'auxiliaritat del verb ser amb els verbs de moviment i amb els pronominals, sempre intransitius. El català també ho ha mantingut, tot i que amb fort retrocés, fins avui dia. De fet, al meu poble encara he sentit aquesta auxiliaritat amb verbs de moviment i intransitius: "ja hi soc anada", "ja en soc tornada". Però en castellà no ha estat mai propi el verb ser+participi.

2.1.2) AMAGAR: Trobem el verb en aquest fragment: "Amagado con ella", referint-se a la llonganissa.

p. 16

El Tesoro de Covarrubias recull el mot "amagado" amb el significat de "intentado", però no amb el d'"escondido, oculto" o "amagat", del català. No hi ha constància d'aquest mot en textos anteriors al s. XVI en castellà. Segons Coromines [7], el mot està documentat en català des de finals del s.XII i també es troba en textos en llengua d'oc. El castellà va acceptar el mot "amago" a la primeria del s. XVII, però significava "intent, amenaça o intenció", no pas "ocultació", com en català. A més, en un altre passatge hi trobem el verb "esconder" ("A las astucias del maldito ciego nada se le ascondía") (p.24), de manera que si usava el verb "esconder", pròpiament castellà, és molt probable que "amagar" fos una relliscada.

2.1.3) HACER (com en català, "fer"):

"No se les hizo de vergüenza" (p. 69) o "Al que me hace pesar" (p. 113) remeten al català "Fer vergonya" i en castellà hauria de ser "No les dio vergüenza", "Al que me da pesar". Altre cop el verb "fer" en comptes de "dar".

Ara bé, no sempre usa el mateix verb, perquè més endavant trobem l'alternança entre "hacer" i "dar". Ho podem veure en aquest fragment, quan primer escriu "doy un salto" i després, "para hacer mayor salto"

p.34

Trobem un altre ús del verb "hacer", quan parla del seu padrastre: "Las mantas y la sábanas hacía perdidas" (p.10), en lloc de "daba por perdidas".

p. 15

Aquí trobem un significat diferent de "hacer", en el sentit transitiu de "creure", "suposar" o "donar per" del català: "Jo el feia jubilat", "Encara et feia a l'Àfrica".

Sembla que l'autor es confón entre el "fer" i el "dar": en català "fem petons", en castellà "los dan"; en català "fem un tomb" i en castellà "dan una vuelta", "fem llàstima" i "dan lástima", "fem fàstic" i "dan asco", "ens fem una dutxa" i "se

dan una ducha”, "fem enveja" i “dan envidia”, "fem por" i “dan miedo”, "fem ràbia" i “dan rabia”. No acabaríem. A més, en el verb "fer" en català s’hi concentren tantíssimes expressions, modismes i frases fetes que no existeix en castellà un verb amb tants usos, sinó que es diversifiquen en diferents verbs. És a dir, no totes les frases que es construeixen amb el verb “fer” tenen el seu equivalent castellà en el verb “dar”, sinó que el castellà en diversifica els verbs. Per exemple:

Amb aquesta comparativa no estic afirmant que el català no té prou riquesa verbal, sinó que vull remarcar la gran importància que la nostra llengua col·loquial ha donat al verb "fer", i això podria explicar la tendència de l’autor o traductor del Lazarillo cap al verb "fer", fins i tot traduint-lo per “hacer” quan no toca.

2.1.4) LLEGARSE ("arribar-se"): “El pecadorcico se llega aquí a nuestra casa y le damos de comer”.

p. 90

“Algunos que allí estaban se llegaron y le trabaron de los brazos”.

p.101

És molt clar que es refereix a “s’hi arribaren”, que en català ha estat usat en textos antics i encara n’és ben viu l’ús, mentre que en castellà no se n’ha trobat cap entrada al CORDE, ni el contempla el Tesoro de Covarrubias, on no apareix “llegarse” com a pronominal i ens remet a “allegar”. Un cop buscat “allegar”, diu això:

Per tant, “allegar”, que vol dir “concurrir en tiempo y lugar”, no és pronominal en castellà, com “arribar-se a un lloc”, en català.

2.1.5) TRACTAR:

En tot el llibre es parla del substantiu “tractados” com a capítols o parts del discurs , tot i que en les altres edicions desapareix aquesta divisió. Com a verb, s’empra en el sentit de "qualificar algú" o "tractar", com en català. A la pàgina 109 llegim: “Y a mi amo que esperó, tractaron mal". El Cov. no l’esmenta ni com a nom ni com a verb.

p.25

També hi és aquest mot sense la c, “maltratamiento” o “me tratava mal”:

Aquesta alternança indiscriminada a l’hora d’escriure aquest verb i derivats nominals amb c o sense, fa pensar en una filiació catalana, perquè és així com ha arribat en català fins avui dia.

2.1.6) SENTIR per OIR o ESCUCHAR:

Al llarg del llibre surt molt aquest ús, ja remarcat per Bilbeny. Encara que els diccionaris moderns i altres de més antics de la llengua castellana acceptin SENTIR per ESCUCHAR o OÍR, El Covarrubias diu el següent:

“Latin sentire, sensu percipere. Notorio es a todos llamar cinco sentidos corporales, la vista, el oído, el gusto, el olfato y el tacto,y muchas veces sentir se pone por entender, como decir: yo siento esto así, yo lo entiendo así. Sentimiento, el acto de sentir y algunas veces demostración de descontento”

Per tant, aquest diccionari dona a “sentir” un significat derivat de sentiment, no pas d’oïda”.

A l'ús del verb “sentir” se li ha d’afegir l’ús del verb “oír” (“Como vuestra merced había oído” (p.113) “De que esto me oyeron” (p.88)), i si hem trobat tantes vegades el verb “sentir” amb el significat de “sentir” auditiu en català és perquè el significat que se li dona és el propi de la llengua catalana.

És cert que el DRAE ha acabat acceptant recentment aquesta accepció del verb "sentir", com ha fet amb moltíssimes de les paraules que van passar del català al castellà al segle XVI. Però l'ús en català, amb el significat auditiu data del segle XIV. Si el busquem al CORDE, totes les entrades de "sentir" en castellà remeten a sentiments o impressions (p.ex. "sentir dolor, miedo, alegria, rabia o consolación"...) i quan l'hem trobat amb el significat català ja és ben entrat el segle XVI.

2.1.7) TREBEJAR: Trobat al CORDE una sola vegada escrit així, en l'època anterior a la publicació del Lazarillo, obra d'un autor anònim i, per tant, poc fiable.

A l'edició de Burgos, però, hi diu "trebajando", igualment traeix la 'e' del lexema, pròpiament catalana, mentre que al Lazarillo castigado de 1599 ja està corregit i hi diu "trabajando".

2.1.8) DEURIA: Constato la singularitat d'una altra paraula que coincideix exactament amb el català: "deuria":

2.1.9) CONVIDAR: "Convidome con el", "se acordó de convidar al pueblo". Aquest és un verb català, bastant trobat en llibres del segle d'or en castellà, però no en textos anteriors. Al Tesoro de Covarrubias ni el trobem i el CORDE en troba només dos casos, un d'anònim i l'altre de Clemente Sánchez de Vercial, un autor que no se sap d'on era i que va escriure Libro de los exemplos, primer en llatí el primer terç del segle XV i traduït per ell mateix al castellà. En català és trobat en textos medievals, mentre que en castellà el trobem només en textos posteriors al segle XVI, per influència del català.

2.1.10) LOAR: "y así fui yo loado".

Segons la RAE, "loar" ve del llatí laudare. És un ús que no ha arribat fins a l'actualitat en castellà, però sí en català. Segons Marc Adell, aquest verb és molt usat en autors bilingües anteriors al segle XVI, com el Marqués de Santillana, i el podem llegir en el Tirant lo Blanc, mentre que el CORDE ens el situa a partir del 1535, quasi un segle més tard. Podem per tant suposar que l'autor del Lazarillo fou igualment bilingüe, per això també usa el verb "alabar", que es troba un parell de línies més amunt.

Pel que fa a la fonètica de "loar", cal dir que en català, el fonema palatal lateral, la doble ela, s'escrivia "l", no "ll", de manera que en una frase del Tirant com "Qui et porà loar?", a un traductor no li va caldre canviar la grafia, perquè la "l" ja sonava "ll" i la paraula quedava igual en català que en castellà. Aquesta fonètica sembla que no es pot aplicar al castellà medieval.

2.1.11) SISAR: "Todo lo que podía sisar".

"Sisar" no figura en els diccionaris de castellà més antics ni hi ha cap entrada coincident al CORDE. A més, la RAE el fa derivar del francès "assisse", que vol dir "impost" i altre cop obvia qualsevol similitud amb el català, que és total. En altres obres he trobat aquest verb i va seguit d'una explicació-traducció del mot per la paraula castellana "robar", de manera que si s'havia d'explicar el mot, és senyal que no tenia recorregut en castellà. En concret es tracta de la comèdia Serafina, de l'escriptor Bartolomé de Torres Naharro, escrita en tres idiomes: castellà, català i llatí. Qui fou Torres Naharro? La viquipèdia el fa néixer a Badajoz i es desconeix on va morir, però se sap que a principis del segle XVI era a Roma, com a soldat a les ordres de Cèsar Borja i del Gran Capità (recordem que es tracta molt probablement d'un Cardona català). L'autor era un erasmista i un dels seus llibres, el Propalladia (1517) fou inclòs en la llista de llibres prohibits de Fernando de Valdés, el 1559. Però té una altra obra, el Tinellaria, escrita en una barreja de diferents llengües espanyoles. Doncs bé: el títol es refereix a "tinell", perquè descriu un banquet fet en un menjador que en català sempre s'ha dit tinell, paraula que tenim documentada des de com a mínim els inicis del segle XIV, i surt en en diferents obres, com al Tirant o a la Crònica de Pere IV. En castellà es diu "tinelo", i el CORDE no n'ha donat cap entrada. És més, quan es busca "tinelo" al DRAE, hi diu que ve de l'italià, en comptes del català. Doncs Marta Prat Sabater [8], després de consultar totes les fonts lexicogràfiques a l'abast, constata que "tinel" és un dels catalanismes antics que van passar al castellà al segle XV, igual que contrada, molsa, realme o semblante. I Francesc de Borja Moll [9] també ho diu, igual que altres mots com nivel, plantel, papel i pincel, perquè aquest sufix –el prové de diferents ètims

últims llatins.

Pel que fa a semblante, també és un catalanisme clar, segons Francesc de Borja Moll:

“El hecho de la penetración castellana en el catalán es bien sabido de todos. Lo que muchos acaso ignoren es que no son pocos los casos de invasión catalana en la lengua de Castilla [...].Me refiero a muchas palabras que desde el catalán han entrado con todos los honores en el castellano general y literario y figuran en el diccionario de la Real Academia “.

Ell dona raons sobretot fonètiques i morfològiques per dir que són indiscutibles adopcions del català paraules com betún, manjar, prensa, imprenta, faena, pantalla que, per les seves particularitats fonètiques i/o morfològiques, han de ser catalanismes.

Sigui com sigui, el DRAE també admet que el mot semblante prové del català.

2.1.12) DEMANDAR ("demanar"): “Y demandandole perdón” (p.104).El Cov. diu que "demandar" en castellà vol dir “volver a pedir perdón”, i aquí no repeteix l’acció. També diu que vol dir "preguntar", però només en un judici. És un verb que està força documentat en castellà, però tots els textos que he revisat tenen caire jurídic. Com que aquesta novel·leta no té caràcter jurídic precisament, arribo a la conclusió que l’autor usa "demandar" en comptes de “pedir”, només perquè s’assembla a "demanar".

2.2) Trets exclusius de la sintaxi catalana:
2.2.1) Ús del pronom relatiu generalitzat neutre, que en castellà no existeix: “Mi nascimiento fue dentro del rio Tormes, por la cual causa....”

p. 13

Un rastreig pel CORDE no dona cap ús d’aquesta construcció com a pronom relatiu en cap obra castellana. Cap ni una. Sovint he trobat que el CORDE considera autors els traductors, correctors o editors. I passa en moltíssims casos. Un d’ells és amb el llibre anònim Libro del esforzado caballero Arderique, una novel.la de cavalleries anònima, que va ser publicada per primera vegada a València el 1517. Se sap que ja circulava per València un llibre manuscrit amb el mateix nom i això, juntament amb un conjunt de peculiaritats de l’obra, fa suposar que fou escrita en català. Doncs bé, tot i aquesta informació admesa per la wikipedia castellana, al CORDE hi surt això:

(Cliqueu damunt la imatge de dessota per ampliar-la)

Veiem clarament com adjudiquen l’autoria de l’obra a Juan de Molina, que només en va ser el corrector i segons Antoni Ferrando [10]: “Una bona part de les narracions copiades o documentades al xv són obres més antigues i algunes ens han arribat només manuscrites. Altres encara van poder beneficiar-se de la impremta, que s’introduí en terres catalanes a partir de 1473. Finalment, n’hi ha que s’han perdut, com ara Lo Arderic, que només coneixem per la seva edició en castellà. En el cas de la narrativa breu catalana, les pèrdues han sigut probablement més importants que en les llengües de cultura veïnes”... A partir d’aquí, doncs, el CORDE comença a veure’s mancat d’objectivitat i ja comencem a entreveure’l com una eina de la qual cal dubtar.

Així, tot indica que “por la qual causa” es tracta d’un calc del català “per la qual cosa” i el diccionari Faraudo ens aporta força casos de textos en català del segle XIV, com el Tresor de pobres o la Crònica de Ramon Muntaner, amb l’ús d’aquesta construcció com a pronom relatiu amb antecedent neutre, no concret.

A la segona part del Lazarillo també hi surt:

“Adonde esto entra, todo lo corrompe, por la qual causa el rey de Persia dio un castigo a un mal juez” (p.200).

2.2.2) La preposició DE al davant de les oracions d’infinitiu es troba només en textos catalans i, curiosament, en alguns textos castellans del s.XVI dels quals ja es pot assegurar que són traduccions catalanes, com el Quixot. I tothom sap que aquest ús en castellà és totalment inusual avui dia, com també ho fou en el castellà anterior al s.XVI:

“Procura de ser bueno” o “se acordó de convidar al pueblo”.

p.17

També trobem la prep. DE davant d'algun nom quan no cal: "unas pocas de migajas".

O bé "diome un pedaço de uña de vaca con otras pocas de tripas cocidas".

Aquest ús partitiu no és propi del castellà, sinó del català, i es posa al davant de mots que considerem incomptables o partitius.

2.2.3) Veiem un ús molt sovintejat de la preposició "a" de lloc, com en català, en lloc de "en":

Quin criteri usa l'autor perquè "en la tabla i en el armario, en una cámara, en lo alto de la casa" vagin encapçalats per la preposició "en", i en canvi, "al humero", per "a"? Se li ha escapat?

També llegim: "Con ambas manos a la puerta".

També a la IIa part: "A la boca del infierno que tal voz sonara" p.174.

També llegim "a la mañana":

p. 150

Aquest sintagma amb la paraula mañana significa "matí" no pas "demà" i s'encapçala per la preposició "a", igual com en català es fa per dir totes les parts del dia: "al matí, al migdia, a la tarda, al vespre, a la nit, a la matinada". Amb altres parts del dia, també hi trobem la prep. a: "Les dio muy buena respuesta: que a la tarde volviessen" (p.82), "Ellos a la tarde volvieron" (p.82), "a las noches se iba a dormir con él" (p. 84). La recerca minuciosa d'aquestes expressions ha resultat pobríssima en textos castellans, sinó que gairebé sempre s'hi ha trobat les preposicions por o en ("por la mañana", "en la mañana", "en la tarde", "por la tarde", etc). Sí que s'ha trobat "a la mañana", "a la tarde" i "a la noche", però d'una vintena de casos, deu casos són anònims, quatre són traduccions i tres són d'autors del segle XVI. Caldria analitzar-ne els autors, però en qualsevol cas, les expressions del temps al llarg del dia amb la preposició a no són productives en castellà i, en canvi, en català sempre ho han estat i ho són.

Jordi Prenafeta [11] ens fa notar també que la paraula "mañanicas", que també hi surt, es tracta d'una traducció de matinades.

2.2.4) La doble negació :

Aquest és un tret ben català, molt documentat en textos medievals catalans, ja des de Vicent Ferrer fins als nostres dies, i ben usat col·loquialment, però en castellà no s'usa ni s'ha usat mai. Només se n'ha trobat tres obres, i totes tres de la primera meitat de segle XVI (a la segona part de la Celestina, Feliciano de Silva; al Memorial de pecados, de Pedro de Covarrubias, i Al emperador Carlos V, de Pedro de Valdivia).

Francisco Calero [12] també considera la doble negació d'origen català.

2.2.5) Manca de preposició a al davant d'un complement directe referit a persona:

"Animar() la gente a que no quedasen sin tanto bien":

p.89

"No quieren ver en sus casas () hombres virtuosos, antes los aborrecen":

p.81

Altres: “Acompañar los que padecen persecuciones por justícia”.

També a l’edició d’Alcalà hi trobem: “un dia que ahorcábamos un apañador en Toledo”.

D’una banda, hi ha manca de preposició al davant d’un CD referit a persones, tret ben essencial del català. Que el castellà posa una a al davant de CD de persona és una realitat que ha arribat fins als nostres dies, fins al punt que actualment és el català que es veu influït pel castellà en aquests casos: qui no ha sentit mai “he de convidar als meus amics” o bé “he vist als nens”?

D’altra banda, el mot antes no ve recollit al diccionari Covarrubias com a conjunció, sinó només com a adverbi. Tampoc no té en el castellà antic cap ús de conjunció adversativa (pròpia del català, com ans), sinó d’adverbi de temps. És a dir, en català tenim el mot ans adverbi, documentat en textos antics a partir del s.XIV:

"...prest envers ell alsant los ulls lo preguí humilment que de traure’m se avansàs ans que altre dan me sobrevingués."
Franch, Narcís: Corbatxo

I el mateix mot com a conjunció adversativa, amb el sentit de “sinó”:

"... e sia mes en foch de carbo, e no sien molt crematz que tornassen carbo, ans hi lexi hom quelcom d umiditat...",
Joan Jacme Alcoatí f.

Encara avui dia tenim aquesta conjunció ans com a forma arcaïtzant en refranys, frases fetes i locucions. El castellà no l’ha tingut mai com a conjunció adversativa.

2.2.6) La preposició ‘desde’ apareix de maneres diferents:

“Desque fuimos entrados” (p.60). Desque apareix a l’edició d’Aribau, mentre que a la de Medina hi diu “de que vi” ,“dende en adelante ”(p.41), “De que salió de su casa”(p.45). En textos castellans anteriors a la publicació del Lazarillo, només ho trobem en Francisco de Enzinas, en una traducció de les Dècades de Titus Livi (i Francisco de Enzinas era fill de Juan del Enzina, un escriptor suplantat i del qual es va manipular la biografia).

El Covarrubias no ho recull. Vejam què en diu el CORDE, quants casos ha trobat de “desque” o similars:

(Cliqueu damunt la imatge de dessota per ampliar-la)

Com es pot veure, només n’ha trobat un cas, i és anònim. O bé és una mala traducció del català o bé està en aragonès, però no en castellà. Perquè parla de “los ditos teruelos trobados”, ("teruelos" són les boles d’un sorteig i és un terme que només es diu a l’Aragó). Parla de “la dita ciudat”, “las dotze parroquias” “sian puestas”, “scriptos”, “las ceduletas que en aquel trobadas seran”, “no sean admesos”, “las modificacions por nos feytas”.

2.2.7) Hi surten també les combinacions “del/ della/ dello” i “enel/ enella”. Després d’estudiar tots aquests casos, arribo a la conclusió que la partícula es troba al davant del verb quan es tracta d’una forma verbal conjugada i en català correspondria als pronoms “en” ("del", "della", "dello") o “hi”("enel", "enella"), mentre que quan és al darrere del verb és perquè el verb és una forma no personal, com un infinitiu o un gerundi, tal com va en català. Comprovem-ho.

AL DAVANT DEL VERB:

“En ella puso= hi posà”.

“en el hay= hi ha”.

“en ella entravan= hi entraven”.

“della te sabes aprovechar= te’n saps aprofitar”.

“en ella ganava= hi guanyava”.

AL DARRERE DEL VERB:

“por salir della= per sortir-ne”.

“tenir enella= tenir-hi”.

“entrando en el= entrant-hi”.

“entrando en ella= entrant-hi” (parla de pans).

“dar en ellos mil besos= donar-hi mil petons”.

“lançar del el demonio= llançar-ne el dimoni”.

Per tant, l’estructura sintàctica dels pronoms al Lazarillo segueix els paràmetres de la pronominalització catalana: es posen al davant d’un verb quan és conjugat i es posen al darrere dels verbs quan no estan conjugats. A més, el fet de trobar-nos aquests pronoms junts amb la preposició corrobora aquesta teoria, la d’un autor que escriu en un castellà traduït amb una ment que pensa en català, perquè quan hi apareix la prep. DE, s’hi sobreentén el pronom EN, mentre que quan hi apareix la prep. EN, s’hi sobreentén el pronom HI. Exactament com en català. Ho havia apuntat Pep Comajuncosa [13], en un article sobre el Quixot. Àlex Sendra [14] ja va observar el mateix quan el 2015, a la 1a Universitat d’estiu va dir que es donava un patró comú en els traductors, sobretot del s.XVI: quan tradueixen del català al castellà, de vegades els mots s’assemblen i altres no, però fins i tot en aquest segon cas, la paraula o expressió és molt més comprensible des del català que des del castellà. I veiem que aquest patró es repeteix cada cop que un traductor cometia un error de mala traducció.

2.2.8) Ús del pronom “quien” sempre apareix en singular, quan en castellà hauria de flexionar en nombre si l’antecedent és plural “quienes”. En català sempre es manté en singular (qui), tant si té l’antecedent singular com plural. Això també es veu en altres obres del segle XVI i XVII, com el Quixot. Si al Lazarillo sempre ens el trobem en singular, és perquè l’autor pensa en català. Vegem-ne alguns casos:

En tots els casos, els antecedents són plurals i plural hauria de ser el pronom també: hauria de ser “quienes”. Notem, a més, els mots “tornando” i “cerimonia”.

2.2.9) El ‘leisme’ de CD al Lazarillo no està prou resolt. En català és incorrecte. I en castellà, només s’accepta quan es refereix a persona. Tot i així, hi trobem força casos en què el pronom “le” es refereix a cosa o a concepte i no a persona.

Casos on el le substitueix un CD de cosa, no de persona:

a- En aquest primer cas parla de treure’s el “bonete”, el barret de quatre puntes que portaven els clergues, i diu “quitarselo”, després “os lo quitava”, “me lo quitaba” i finalment, “yo se le quitava primero".

b- Un altre cas, referit al concepte “mundo”.

p. 55

O quan diu “Le he usado”, referint-se a un consell.

Casos on el le substitueix un CD de persona, ús que s’admet actualment en castellà:

a-“Hallámosle”:

b- Tan aviat substitueix el cec amb le com amb lo (sáquele, llévelo):

p. 33

Per tant, podria tractar-se d’hipercorreccions pròpies d’un autor que no domina el castellà.

F. Calero [15] també s’adona del fenomen de la interposició d’un pronom afegit entre SE i ACORDABA, com si volgués calcar el pronom EN del català: “Y mi amo, muy risueño todas las veces que se le acordaba aquella mi consideración” ("se’n recordava").

2.2.10) Veiem l’ús de “hombre” com a pronom impersonal de tercera persona “hom”. En castellà hauria de ser “alguien” o “se”:
Francisco Calero [16] també aporta llum, perquè diu que l’ús impersonal de HOMBRE ha romàs en francès, en alemany i també en català amb el mot HOM, però va anar desapareixent en castellà. Lapesa diu el mateix (en la seva Historia de la lengua española: “la extensión del se impersonal y la de uno destierran el empleo de hombre como indefinido”). Doncs Calero en troba dos exemples :

“Ya cuando asienta hombre con un señor de título, todavía pasa su laceria”(p. 104) ("quan hom s’estableix amb un senyor de títol...").

p.80

Calero [17] n’anomena un altre cas: “Que no bastara hombre en todo el mundo hacerle menos una migaja” (p. 28). La curiositat ve donada pel fet que a l’edició digital, han eliminat “hombre”. Per què ho deuen haver fet? Potser els censors ja sabien que “hombre” estava en desús des de molts anys abans i que delatava una pertinença catalana?

p. 20-21

Doncs bé, jo encara n’hi he trobat un altre, que és aquest:

p. 117

Es podria pensar que aquest sí que es refereix a "home de persona física", però si fos així, necessitaria un determinant indefinit: UN HOMBRE.

2.3) Lèxic:

2.3.1)

p.24

Explica que es va posar “medio bueno”, en comptes de dir “medio bien”, perquè en català es diu “posar-se bo o estar mig bo”.

2.3.2) FARDEL: “El traía pan y todas las otras cosas en un fardel de lienzo”.

La Rae diu que "fardel" ve del francès "fardeaux", però no diu res de "fardell" del català, que és un mot amb el qual té molta més afinitat lingüística i que trobem en textos molt anteriors. Em pregunto per què el DRAE omet aquesta informació. Un cop buscat al CORDE, escriuen fardel 14 autors, i altres obres anònimes. En 9 d’aquests 14 casos cal explicar què és un fardell, p. ex:

- "el fardel o çurron o talega." (Rodrigo Fernández de Santaella, 1499).

- "la escarcela o fardel del caçador, que tanbien se dize pera".

- "es fardel o curron de pastor".

- "fardel o bolson o logar para tener dinero guardado" (Alfonso de Palencia, 1490).

Altra vegada, si s’han d’explicar els termes és perquè no n’era conegut ni el mot ni el significat.

2.3.3) “Poner la mesa y escudillar la olla”.

Aquest mot no apareix en castellà fins al segle XVIII, concretament l’any 1732 i vol dir “Echar en escudillas, fuentes y platos, caldo u otros alimentos”.

Una recerca al CORDE ha donat només dos exemples d’ús d’aquest mot. Per una banda, apareix en el refrany:

“ En el escudillar verás quién te quiere bien y quién te quiere mal“, d’un recull de refranys anomenat Refranes o proverbios en romance, d’Hernán Núñez, 1549. Però resulta que el mot ja apareix al Llibre del Coch, de Robert de Nola, un llibre que al CORDE és tractat d’anònim i que en castellanitza el títol (Libro de guisados de Ruperto de Nola), quan, per contra, és ben provat que el receptari és escrit originàriament en català. Aquest fragment diu: “...y después pon buena cantidad de azúcar y canela y un par de clavos y vaya a cocer al fuego: y desque sea cocida echarle un poco de la enjundia de la gallina derretida porque terna mayor licor y sabor, y escudillar con su azúcar y canela”

- -

AÑO:

1529

AUTOR:

Anónimo

TÍTULO:

Libro de guisados de Ruperto de Nola

PAÍS:

ESPAÑA

TEMA:

16.Gastronomía, cocina

El Llibre de doctrina per a ben servir, de tallar y del art de coch (ço es) de qualsevol manera, potatges y salses compost per lo diligent mestre Robert Coch del Serenissimo senyor Don Ferrando Rey de Napols, més conegut com a Llibre del Coch, és un receptari català del segle XVI escrit pel mestre Robert i del qual la primera impressió que actualment es guarda és de l'any 1520, en català i a Barcelona. Inclou sobretot receptes de la cuina catalana del moment, algunes extretes del Llibre de Sent Soví, i també algunes de cuines veïnes, com l'occitana i la italiana (cal tenir en compte que la Corona d'Aragó, en aquella època, s'havia estès cap al nord-est de la Mediterrània). Malgrat no incloure receptes castellanes, va tenir un enorme èxit també a Castella, es va traduir al castellà el 1525 i es va reeditar en aquesta llengua diverses vegades. Es considera de gran valor per a conèixer la gastronomia del Renaixement.

Un altre cas de robatori trobat sense que ningú hagi rectificat i que s'inscriu dintre la política imperant de la cultura castellana, la de l'apropiació. Mentrestant, les cultures que han patit aquest abús han de demostrar documentalment tot tipus de manipulació.

2.3.4) El mot "mísero".

A l'adjectiu "míser" se li ha afegit la –o per al castellà, però és un mot català força usat en diferents obres, com el Tirant lo Blanch o Curial e Güelfa, entre altres. El CORDE només en troba tres casos, un d'anònim (que, per tant, no és fiable), un cas que apareix al Cancionero de Estúñiga, compilat per Diego del Castillo (1407-1463), i un altre cas de 1539 i, doncs, molt proper a l'edició del Lazarillo, de Cristóbal de Villalón, El Scholastico. De totes maneres, la primera vegada que entra el terme en un diccionari és el 1734, al Diccionario panhispánico de dudas, perquè al Tesoro de Covarrubias no hi figura. A més, Marta Prat Sabater [18], després de consultar totes les fonts lexicogràfiques a l'abast, constata que "míser" és un dels catalanismes antics que van passar al castellà al segle XV, entre altres com vincle, ardid, bandolero, merceria, bugada, feble o robatorio.

2.3.5) Els diminutius:

Pobreto (Anvers)

A l'edició de Medina hi diu "pobrete". Val a dir que "pobretó" és un mot català que fou adaptat pel castellà sense accent.

Silleta:

p.23

Camareta

p.60

Riseta, a la segona part:

p.222

Bonete:

p.78

Pel que fa als diminutius, molts autors consideren provat que –ete, -eta són diminutius catalans. Però centrem-nos en "bonete", diminutiu de bo: el DRAE diu que prové del francès i aquest, a la vegada del llatí. Però el diccionari de l'IEC parla d'etimologia desconeguda i que podria venir del cèltic, igual que boina. Així, tenim documentada la paraula en força textos catalans, el més antic del 1204, i també en el Tirant lo Blanch i en altres textos dels segles XIV i XV. En canvi, els textos més antics que ens dona la recerca de bonete en castellà són tots del segle XVI i posteriors, tret d'un,

que és del darrer decenni del XV, però és anònim. Entre aquestes obres tenim una traducció del Tirant del 1511 al castellà, anònima també.

I curiosament apareix, segons el CORDE, el mot bonete en un text escrit per Bernardino de Montaña de Monserrate, o sigui, en Bernardí Muntanya de Montserrat, un català de Barcelona que va ocupar la càtedra d'Anatomia a la universitat de Valladolid i també va ser metge i cirurgià de Carles I. El que és ben curiós és que el seu llibre sigui el primer tractat d'anatomia en llengua castellana, el 1551. Recapitulem: un català que va estudiar a Montpellier i que parla francès va triar el castellà per editar el seu primer llibre... per decisió pròpia, és clar... Doncs bé, "bonet" és un mot català que va passar al castellà com a "bonete", tal com diu Marta Prat [19] en la seva esmentada tesi: "El contraste entre las fechas de primera documentación castellana y catalana sirve al Diccionario critico etimológico castellano e hispánico, de Coromines del mismo modo que el argumento derivativo, para justificar, de forma implícita, la procedencia catalana de bonete. De acuerdo con los datos de este diccionario, en la lengua catalana se registra textualmente desde 1204, mientras que las primeras documentaciones castellanas empiezan a estar fechadas al cabo de más de dos siglos, concretamente en 1483".

Per altra banda, Bonet és un llinatge molt estès per tot Catalunya, València i les Balears, des del 1100.

2.3.6) Gentil: aquest adjectiu surt sis vegades a l'obra. Quatre, complementant noms diferents com "gentil semblante", "gentil romance", "gentil invención", "gentil continente" i dues, complementant el nom "hombre":

p.64

El mot no té entrada al Cov. i la recerca al CORDE en dona molts casos, però tots són anònims o bé contemporanis al Lazarillo. És també revelador que l'autor que l'usa més és el català Joan Boscà. Doncs bé, gentilhombre ve de l'italià i va passar al català. A Castella, l'equivalent era "hidalgo", mot que surt quan parla de l'escuder castellà, el tercer amo que tingué Llàtzer:

També surt el nom "ahidalgado" a la segona part (p.150).

El motiu pel qual sempre ens trobem "gentil" com a adjectiu separat i complementant un nom, és perquè "gentilhombre" no existia en castellà com a paraula, tal com acabo d'exposar.

2.3.7) Solana:

p. 15

El mot solana, que aquí és usat com a nom propi d'un "mesón", significa part on toca més temps el sol. En català ja el trobem a mitjan s.XV, a l'Spill de Jaume Roig, mentre que en castellà, apareix en un text del segle XIV anònim, per tant, no fiable, i també el 1549 al recull d'Hernán Núñez, Refranes y proverbios en romance. L'únic refrany on apareix el mot, diu: "Viña preciada, dámela en solana" i s'acompanya d'aquesta glossa explicativa: "Entiende: do le de sol". Per tant, si s'ha d'explicar què vol dir "solana" al segle XVI és perquè el mot no era conegut en castellà. Val a dir que aquest recull és de refranys en romanç, o sigui, que podien estar escrits en qualsevol llengua de filiació llatina. Lluís Batlle [20] diu que al segle XVI floreixen els reculls de refranys o parèmies en castellà i ha observat que són plens de refranys catalans castellanitzats. A més, hi ha hagut diferents autors que ja ho havien denunciat, com Sebastià Farnés o Lluís Galiana. Concretament, Farnés [21], en el seu llibre Paremiologia catalana comparada (s.XIX), diu el següent:

"Els castellans fan l'orni, ni se n'adonen que en el món es parlin vàries llengües. Quan hi ha parèmies pròpies, purament catalanes, es tradueixen: les parèmies catalanes s'han fet espanyoles.(...) El mateix procediment usaren per espai de llarga tongada amb els portuguesos. Les parèmies espanyoles no s'han pogut fer catalanes. Els catalans ens hem interessat més per saber el castellà, que no pas els castellans per saber el català (...). D'aquí se'n dedueix que, fora ben comptades excepcions, els paremiòlegs espanyols són catalans, i fins col·leccions castellanes dels segles XVI i XVII es fan sospitoses, per exemple, Refranes glosados (1541) i altres"

El que fa Lluís Batlle és constatar, a través de diferents testimonis com Farnés o Galiana la catalanitat subjacent dels refranyers espanyols. Al mateix temps, estudiosos castellans eviten parlar del tema i en defugen qualsevol investigació. Aquest camp, per tant, el de la paremiologia, és només un dels capítols del robatori literari de textos a partir del segle

XVI.

2.3.8)

“..y hacer visajes con el gesto”: es veu clar que "visaje" ve del "visatge" català, que ja trobem en textos de Llull, i que té tres accepcions en català (significa vista, cara o gest), mentre que la consulta al DRAE del mateix mot en castellà no ens diu res, tan sols ens remet a gesto. Francesc de Borja Moll [22] també considera que és un mot català, igual que follaje, homenaje, pasaje, ultraje, viaje (sufix -aje). A més, no hi ha textos castellans que continguin aquest mot, tret d’un, de Juan Rodríguez del Padrón o de la Cámara, que escriu Siervo libre de amor, del 1440 de qui la viquipèdia castellana diu :”Es difícil reconstruir su vida, puesto que de sus versos nació una leyenda personal que engendró incluso biografías apòcrifas como cierta Vida del trovador Juan Rodríguez del Padrón que fue editada a comienzos del siglo XIX por Pedro José Pidal y de la que existen al menos dos copias manuscritas del siglo XVII; no se trata de una biografía real, sino de una novelización de su vida a partir de sus poemas.(...) hechos de su propia vida se encuentran mezclados con los de los personajes de su novela sentimental El siervo libre de amor”.

Ara ja només cal llegir el fragment del text d’aquest autor on surt el mot visatge per adonar-nos del “castellà” amb què està escrit:

“la plaça poblada a la hora de grandes sennores, Duques, Condes, Cavalleros, gentilesomnes, visto por la semblante manera(...)

el famoso Ardanlier (...) çercándolo

(...) sus cabellos, hilos de oro pareçientes, tyrando d'ellos muy syn dolor, firiendo en el real VISAJE , plegando las blancas manos, agramente sospirando, haziendo las vascas (...)

la muy clara Vesta, deessa de Castidat, con promessa de visitar el nombrado sepulchro del su buen amigo Ardanlyer y hazer del soterranno palaçio templo solemne

(...) hazer la peligrosa vía impossyble de no fallyr

Vist que "visatge" es troba escrit ja en textos de Llull, apuntem el mot a la llista interminable de paraules catalanes del Lazarillo.

2.3.9) Hi trobem altres mots com “puñadas” (“Con los cuales daba fuertes puñadas”: p.101), que no s’ha trobat al Covarrubias i se sap que és un mot català que va ser traduït literalment al castellà.

Andar (“Perdido por andar fuera” p. 90). El Covarrubias defineix “andar” per “moverse por sus pies de un lugar a otro”, en el sentit de "caminar". No té el mateix sentit de l’ “ana”(r) català. Per tant, hi hauria hagut de dir “perdido por ir o irse afuera”.

També trobem el mot “tercero” mal usat (“A tercero día” o ”Mi pobre tercero amo”). "Tercer" és determinant i pronom en català, però no en castellà, que porta una -o només quan és pronom.

Passa una cosa similar amb “alguno”, per exemple a la frase “cuando alguno siento que quiere decir algo de ella”, que aquí sembla una traducció del pronom català algú, quan en realitat hauria hagut d’escriure alguien en castellà. En castellà només es diria "alguno" si abans s’hagués fet referència a un nom singular masculí, com individuo, hombre o similar.

Canyís és un altre mot “la cama tenia sobre unos bancos un cañizo”. Només hi ha un document anterior a l’obra on apareix aquest mot, és de l’any 1491 i anònim. En canvi, trobem documentat el mot en català ja l’any 1393. A més, a València va passar a significar per similitud amb canya, un canal estret, més aviat navegable, que es forma a la boca d’un port o d’una albufera. Aquest significat el trobem ja en textos del segle XIV, com en aquest capítol del comú de pescadors de l’Albufera de València:

"Senyor, com als jurats dels dits pescadors per conservacio de les regalies e affers del sobredit comu convinga fort

soven aiustar lo dit Comu, axi per ordenar les pesqueres e coses a aquelles necessaries com per la venda del canyz de la Gola tancar e obrir..."
Capítols del comú de pescadors de l'Albufera València, 10 de juny de 1393. Arx. C. d'A.

Colación (“Pusiéronse a jugar la colación”) és un altre terme que se sospita que del català passà al castellà, com fulano, desayunarse i altres, perquè ja el trobem en la Crònica de Muntaner, s.XIV i després en Ausiàs March, dos segles abans del Lazarillo.

Passa el mateix amb paraules de coincidència exacta entre català i castellà, com aquesta: (“pensó tomar aquesta sancta bula”).

Gallofero (“Todos me decían: tu vellaco y gallofero eres”). Aquest adjectiu no ha ofert resultats al CORDE, però és una paraula ben viva en català, amb el significat de "mentider". La primera aparició d’aquest mot en un diccionari castellà és el 1604, al Diccionario muy copioso de la llengua espanyola y francesa, de Juan Palet, més de 50 anys després. Però la RAE no l’admet fins al 1734. Per tant, estem parlant d’un mot català.

2.4) Expressions i locucions catalanes:
La major part de les expressions d’aquest apartat són errors de traducció del català al castellà.

2.4.1) “Agora donos traidores ratones...”. Aquest cas havia estat apuntat per Jordi Bilbeny [23] i és molt exemplificador de com alguns errors tipogràfics delaten una traducció, una mala traducció:

Les edicions del Lazarillo que he consultat porten, un cop arribades a aquest punt, una glossa explicatòria d’aquest “donos”, perquè no tenia ni té cap significat en cap llengua hispànica. La d’Hermanos Ruiz [24] diu el següent: “El plural de don es, actualmente, dones; pero en lo antiguo se emplearon las formas donos y donas”. Cert, però resulta que aquesta explicació no té res a veure amb el significat del text. Aquí hi devia haver escrit senzillament un DONCS i el copista o el traductor va llegir una “o” en comptes d’ una “c”.

2.4.2) “Con fuerza y maña, remando salieron a buen puerto”.

Un altre cas vist per Bilbeny [25]: aquí "salir" té el sentit d’"arribar", de "sorgir", usat de manera metafòrica en el sentit de "tenir èxit" o d’"arribar a aconseguir unes expectatives" i que en català sempre s’ha dit “sorgir a bon port”. "Sorgir", a part del significat d’"aparèixer", és un terme marítim que vol dir "llançar les àncores", que és el que es fa quan s’arriba a port. A més, segons Marta Prat [26], "sorgir" és un mot català passat al castellà al segle XVI. No té sentit, per tant, traduir "sorgir" per "salir" en aquest fragment “salir a buen puerto”, si no és perquè l’autor o el traductor eren catalans.

2.4.3) Madre coco i Mare coco (ed. Medina del Campo):

p.15

He de dir que a l’edició de Medina del Campo hi diu mare .

Pel que fa al mot coco, Jordi Prenafeta [27] creu que a la versió original hi deia madre momo, quan el nen petit assenyala el pare perquè és negre. No li diu negre, sinó momo, perquè a València el momo era un personatge que sortia juntament amb altres del seguici que van disfressats per la processó del Corpus i era negre. Això hauria passat per extensió al vocabulari col·loquial i és per això que les terres valencianes i lleidatanes conserven encara l’expressió “fer momos”, que vol dir treure la llengua o fer carotes a algú. Vaja, a Lleida és una expressió encara habitual. Perquè la mateixa paraula momo o mom ve de mim, que vol dir també imitar.

2.4.4) “Hacer cuenta”.

Es tracta d'una locució verbal catalana que significa calcular una cosa com a possible o probable, o bé tenir intenció de fer-la.

En obres castellanes anteriors la trobem en textos contemporanis del segle XVI i només en tres autors: Luís de Alcalá, el 1543, San Juan de Ávila, el 1538 i Juan de Arce de Otálora, el 1550. D'aquest darrer autor tot són peculiaritats. La primera curiositat és que José Luis Madrigal li va atribuir l'autoria del Lazarillo l'any 2008. Alguna cosa devia veure a la seva obra Coloquios de Palatino, una obra que va quedar inèdita i no es va publicar fins al 1995. Em pregunto per què no va poder-se publicar 5 segles abans. El CORDE li escriu malament el cognom i li posen Otárola en totes les entrades.

Tal com demostren les obres més antigues escrites en castellà, doncs, les locucions pròpies del castellà amb la paraula "cuenta" són "dar cuenta", "caer en la cuenta" o "echar cuenta", no pas "hacer cuenta", com surt fins a tres vegades al Lazarillo en el sentit que hi donem en català, de "tenir la intenció" o "calcular com a probable".

2.4.4) Altres expressions que no surten en castellà abans del segle XVI són:

"Con todo eso"(p.60). "Tot i amb això". A les versions del Lazarillo castigado està corregit: "Con todo le quería bien".

"Por conocer de todo en todo la fortuna serme adversa"(p.61). "De tot en tot".

"De qué pie coxqueaba" (p. 63). Tota l'expressió és catalana, però a més, la grafia "x" del mot "coxqueaba" també traeix l'origen català de coix. El CORDE ens dona només un cas en què apareix la mateixa paraula, en un text del 1500 i és anònim.

-"Que está ribera de aquel rio" (p. 7). Aquest mot apareix com a preposició, de la mateixa manera que en català diem vora el riu i el terme ens serveix com a preposició, no passa el mateix en castellà. És a dir, en els diccionaris castellans "ribera" sempre és nom. En canvi, els diccionaris catalans donen fe d'aquest ús preposicional i és usual avui dia.

Al CORDE els usos de "ribera" com a preposició es troben a partir del segle XVI i, com s'ha anat veient en altres casos, la majoria són anònims. En canvi, aquest ús de "ribera" en el sentit de "a la vora de" el trobem ja en Llull, amb el mot riba ("estava riba d'aquell estany"), o a la Crònica de Jaume I ("lo conseyl aytal..que anassen riba mar, com qui va contra Mallorques...") i també en Jaume Roig i altres autors catalans, tots anteriors al segle XVI.

- "En yéndose", "En entrando en los lugares" és inicialment espúria en castellà i és genuïnament catalana (en+ gerundi). Ja la usava A. March i altres autors catalans. Doncs bé, tots els casos del CORDE són posteriors a la data de publicació del Lazarillo, o ja del segle XVII.

-"Pluguiera a Dios que lo hubiera hecho" (p. 42) i "pluguiera a Dios que me demediara".(p.50) ("plagués a Déu"). "Plega a Dios que no me muerda"(p.66) ("Plagui a Déu").

El CORDE ens dona només tres casos d'aquest verb: un d'anònim, un altre de Pedro López de Ayala i un altre d'un cancionero del segle XV, però quan obtenim l'exemple (Si por vos, dona, de mí /avré la vida dexar, /plega a Dios me dé lugar /muerto, pues bivo os serví, / le pueda por vos rogar), veiem que sembla un poema català castellanitzat i sembla que anomenen cancionero castellano un recull de poemes on hi devia haver una barreja d'autors de tota la península, amb tots el poemes escrits en castellà, traduïts i no traduïts.

-"Quinze días". Només a Catalunya s'ha comptat el temps amb expressions tipus "d'avui en vuit" o per períodes de quinze dies, no de catorze, que serien dues setmanes. En castellà no en trobem tradició en cap text anterior als del segle d'or.

-"A la fin" és una expressió que, com se sap, en castellà existeix com a masculina i no en trobem mostres al CORDE on sigui femenina, mentre que en català la trobem des de Llull fins als nostres dies. Per tant, és una altra relliscada d'un català que escriu en castellà. Garcilaso de la Vega, un altre autor suplantat, també la feia servir.

- "De espacio" significa en català antic "a poc a poc" i en castellà també, però el CORDE no ens en dona més que una entrada i és contemporània del Lazarillo. També trobem un "a espacio", en un text castellà anònim del 1396 tal com es diu encara al País Valencià, "anar a espai", o sigui, "anar amb molt de compte" i, per tant, a poc a poc. En canvi, tenim l'expressió documentada en català ja a Lo Chrestià de Francesc Eiximenis, cap al 1380: ("Quintament, hom aytal deu parlar poch, e ab gran deliberacio, e a espay e ab posats moviments, car lo pes de les paraules ensenya seny, encara que no n i haja molt." Eiximenis, Francesc Crestià, Regiment de Prínceps 1a part, cap. XLIX).

Desde allí adelante. En comptes de "des d'ara endavant": "Verás como hazemos esta cama para que la sepas hazer de aquí adelante",

A lo menos (p. 28) a les edicions més modernes surt separat en tres mots, però a la de 1554 hi surt tot junt. Sembla clarament una còpia de l'expressió catalana "almenys", ja que no s'ha trobat en textos anteriors i sí, en canvi, en textos posteriors. Al Lazarillo, en canvi, hi surt 4 cops:

2.5) Ortografia i fonètica:
2.5.1) "Era el ciego para con este un Alexandre Magno" (p. 33);

El nom és català i el sobrenom és en castellà, però una consulta a les correccions del Lazarillo castigado de 1599 ja imprimeix els dos noms amb o.

2.5.2) "Y que yo directe ni indirecte no soy parte en ellas."

p, 90

Aquests acabaments en –e són demolidors. Si fos una construcció llatina, què hi fa la conjunció catalana "ni" enmig? Hauria hagut de dir "directe nec indirecte". Sabem que forma part del llenguatge jurídic català i també del francès. El català usa tota l'expressió i també els mots per separat, perquè formen part del propi vocabulari.Com és que el castellà utilitzaria aquesta forma fixada?

El Francesc Magrinyà amb una sola recerca va aportar més de 16 casos de textos catalans amb aquests mots exactes, per tant, descartaríem que fos un llatinisme.

Altres expressions o agrupacions de lletres que podrien ser considerades llatinismes tenen les mateixes variables: per una banda, el Covarrubias no les entra i per altra banda, el CORDE dona resultats d'autors del s. XVI o bé d'obres anònimes. Vegem-ne algunes:

2.5.3) "serían cuasi seis meses"(p. 38), "por ser cuasi los dos" (p. 60).

2.5.4) "Cuotidiana hambre" (p.38).

2.5.5) "Lo que succedio en aquellos tres dias"(p.53), "delictos".

2.5.6) "La entrada obscura y lobrega"(p.59).

2.5.7) "Quisiera yo que no tuviera tanta presumpción, que abajara un poco su fantasia", (p. 76). Aquesta "p" interna és catalana i "abajar", amb "a", també.

2.5.8) "Consciencia"(p.85 i 99).

2.5.9) "Substancia" (p.95).

2.5.10) "El hombre le pide el alquile de la casa (p.87)". Si s'ha oblidat de la –r final potser és perquè en la paraula corresponent catalana, lloguer, la –r no sona.

p.81

2.5.11) També hi ha tota classe de recursos estilístics. Amb això sol ja es pot afirmar que l'autor era un escriptor culte. De fet, els recursos més usats són els fònics, els que juguen amb les lletres i la pronúncia:

-"Por el asa asido" (joc de paraules o al·literació).

-Quise mal al mal ciego" (paronomàsia).

-“Ve y ven presto y comamos hoy como condes”(p. 74) (al.literació de com-). Però potser funcionaria millor en català: “com a comtes”:

-“Moría mala muerte” (p. 43). També sembla que el joc de paraules funciona més en català, perquè "mort" no té diftong. “Moria mala mort”:

Francisco Calero [28], compara una llarguíssima llista d’elements lingüístics del Lazarillo amb l’estil de Joan Lluís Vives i arriba a la conclusió que aquesta obra fou escrita per Vives. Calero destaca força recursos fònics. I un exemple de jocs de paraules que cita és aquest:

-“¿Qué es esto, Lazarillo? ¡Lacerado de mi!”

Això en castellà és un simple joc de paraules i l’obra que estudiem n’és plena. Però hi ha un recurs molt concret com la paronomàsia, que consisteix en una semblança formal entre dos mots que difereixen molt poc l’un de l’altre, per un fonema o una síl·laba, o bé són dues paraules escrites iguals amb un significat diferent. I aquest fragment, si es tradueix al català, com bé va saber veure Bilbeny [29], ens queda així:

-“Què és això, Llatzeret? Llatzerat de mi!”

És molt evident que “Llatzeret" i "llatzerat” només difereixen en una vocal i per això podem dir que són dues paraules paronomàsiques, mentre que en castellà, entre "lacerado" i "lazarillo" hi ha més de tres sons diferents. La paronomàsia reeixida és la que es forma en paraules com més llargues millor, amb un sol fonema distintiu. Per tant, aquest és un cas de paronomàsia que funciona en català, no pas en castellà.

3- PARÀGRAFS AFEGITS
Comparant l’edició d’Alcalà amb la d’Anvers, del mateix any, hi podem trobar força paràgrafs afegits, que no es troben a la d’Anvers. Jo en destaco un parell:

1-Primer fragment:
...” hizo tocar las campanas para despedirse, y, hecho su sermón y despedido desde el pulpito, ya que se quería abajar ("abaixar") , llamó al Escribano {...} pues es obra tan pia la redenpcion de los captivos (amb "p") cristianos que estan en tierra de moros {...} para que salgan de cautiverio (sense p) {...} Y aun aprovechan para los padres y hermanos y deudos (deutes) que teneis en el purgatorio {...} y para todos sus defunctos. Vimonos en tanta priesa (amb "e"), que a mi ainas me acabaran de romper un pobre y viejo sayo que traïa {...} en poco mas de un hora {...} dijo mi amo desde el pulpito a su Escribano y al del concejo que se levantasen."

“ fue tanta la prisa (ara no hi ha la e) que hubo en el tomar la bula {...} creo de cierto ("del cert") que se tomaron mas de mil bulas {...} Despues el fue a tomar la sancta cruz, diciendo que la había de hacer engastonar en oro, como era razon”.

Com es pot observar, hi trobem nombrosos mots i locucions sospitosos de catalanitat i també certes vacil·lacions. Ja veieu que donaria per més, però fixem-nos només en un mot:

Engastonar. Quan es busca al DRAE, ens remet a la paraula Engastar, perquè l’infix –on- en castellà és usat només amb noms per enllaçar altres sufixos (espi-on-aje, arquitect-ón-ico), o bé amb adjectius, per significar “més gran” (casona, muchachona, blusones, mujerona), però és totalment improductiu per formar verbs, és a dir, no existeixen verbs en castellà formats amb l’infix –on-, ben al contrari del català, del francès i de l’occità. I resulta que engastonar és un verb que significa “fixar una cosa en una altra fent-la entrar en part en un entrant o buit d'aquesta.” Ve del llatí incastrare, que ha donat "encastar" en català, amb el mateix significat, i que admet l’infix –on- per formar adjectius, noms, però sobretot, per formar un altre verb, de la mateixa manera que tenim enllardonar, ensangonar, lladronejar, encaixonar, acollonir, esperonar, acaronar, etc.

De manera que ja tenim un altre tret que va en el mateix sentit de la meva investigació: els derivats amb l’infix -on- només formen verbs en català, no en castellà. I engastonar és un mot catalitzat.

2-Segon fragment:
Quan el cec i Llàtzer arriben a un hostal, un mesón, el cec toca unes banyes i sospira uns mots que venen a dir més o menys, que no les vol ningú, però que tothom les vol posar al cap dels altres. El cec, fent una anticipació en tota regla, li pronostica que algun dia li passarà a Llàtzer i aquest respon que ni parlar-ne, que a ell no li posaran mai banyes. Llavors ve el fragment següent: “Era todo lo mas que rezaba por mesoneras, y por bodegoneras y turroneras y rameras y ansi por semejantes mujercillas...”

Si ens hi fixem, fa una enumeració d’oficis que eren desenvolupats per dones: les mesoneras regentaven un mesón, un lloc on es podia menjar; les bodegoneras eren taverneres, lloc on es podia beure; l’ofici de ramera no cal que l’expliqui i el de turroneras era, evidentment, l’ofici de qui feia o venia torrons. On hi havia gent dedicada a la venda de torrons? Doncs senzillament on es treballa el torró, on n’hi ha demanda i on hi ha hagut i hi ha indústria torronaire. Sabem que el torró va ser un invent àrab portat fins a terres valencianes i, per extensió, va ser portat a la resta dels Països Catalans, inclòs el sud de França i Itàlia. Les varietats autòctones, originàries i més conegudes són les de Xixona, Alacant, Xerta, Agramunt, etc, i si hem de citar centres d’elaboració del torró, hem de parlar de Perpinyà, Agramunt, Amer, Reus, Barcelona, però sobretot, de Xixona i Alacant. És clar que la menja del torró es va estendre per la resta del territori espanyol, però el negoci de torronaire era heretat de pares a fills i les dones es cuidaven de la venda dels torrons. Per què l’autor equipara col.lectius com rameras, mesoneras i bodegoneras al de turroneras? Perquè devia ser tota una institució, tota una tradició el de les torroneres de València.

4-QÜESTIONS FINALS
Hi ha alguna referència a la comunitat jueva, encara que no es digui explícitament. Vegem aquest fragment:

L’escuder, que no té res per oferir a Llàtzer, perquè li representa un deshonor treballar o anar a buscar menjar, li demana una mica de pa, però abans li pregunta si el pa ha estat amassat per mans netes, perquè té por que no l’hagi elaborat algun jueu. L’escuder doncs, demostra l’actitud de l’esquenadreta hidalguía castellana de l’època, que anteposa l’honor per davant de qualsevol necessitat primera, i a sobre, s’ofèn quan li ofereixen ajut, però no té més remei que acceptar-lo, si no vol treballar:

Ara ens hem de preguntar on hi havia comunitat jueva, Al regne de Castella no, perquè en va ser expulsada el 1492. En canvi, sí que n’hi havia al regne de València.

Cal tenir en compte que totes les falsificacions han tingut un període, llarg o curt, en què havien passat per certes o originals, fins que no s’ha demostrat el contrari. De casos de falsificació de llibres se n’han trobat, i molts.

Pensem en el Tirant lo Blanch, que es va publicar a València el 1490 i a Barcelona el 1497. La primera traducció va ser al castellà el 1511 i la segona, a l’italià el 1538. En aquesta traducció a l’italià es diu que el llibre és una traducció de la llengua espanyola, mentre que a la traducció al castellà no hi diu que sigui cap traducció, per tant, s’interpreta que el text és original en castellà. Doncs els dos segles següents la gent es va pensar que la traducció italiana va ser feta sobre l’original castellà (i ens podem preguntar: què se’n va fer dels 715 exemplars de la primera edició i dels 300 de la segona?). Segur que la censura amb les seves pragmàtiques no hi va tenir res a veure? Us imagineu que a nosaltres ens hagués tocat de viure en aquest període de 200 anys? Ara mateix pensaríem que el Tirante el Blanco és una obra castellana.

També hem de tenir en compte les pragmàtiques. Una pragmàtica era, al segle XVI, unes recomanacions d’ús de la llengua d’obligat compliment. A qui anaven adreçades? Lluís Batlle [30] dedueix que aquestes pragmàtiques anaven dirigides als censors. Les recomanacions eren, sobretot, eliminar les frases fetes i els refranys, perquè són difícils de traduir i deixen petjada de la llengua original. Una d’aquestes pragmàtiques també deia “en los poetas hay mucho que reformar y lo mejor fuera quitar-los del todo”. És clar, també és molt difícil traduir bé la poesia sense delatar la llengua d’origen, per tant, fora també. El mateix diu de “las glosas de los libros” (podien donar massa informació aquelles explicacions al marge), los apodos, les figures retòriques com la metàfora i la comparació o la hipèrbole, que tenen sentit figurat. Pel que fa al lèxic a eliminar, hi figuren mots com “la canalla”, “parla como papagayo”, “debajo de la

capa del cielo”,” ocho días”, “tírria”, “silla de espaldas” (vol dir amb respatller),” la luna de Valencia”, “aqueste”, “cendra”. La llista és interminable, però m’ha cridat molt l’atenció que moltes de les que prohibeixen, surten al Lazarillo, com “dar una puñada”, “fulano y sutano”, “de aquí adelante”, “de allí a pocos días”, “que aún no s’és ido?”, “acompanyar un muerto” (sense la preposició "a"), “pobreto” ("pobret"), “gerigonsa”, “limas”,” topar con alguien”, “ainas”, “plega a Dios”, “agora”, “desatendado”. Finalment, la pragmàtica de 1592 acaba així: “Las penas de los que no lo guardaren no an salido porque queremos ver como se hace y acometer primero con cortesia. Quando no baste, será como está dicho”.

Un cop arribats aquí, us faig un extracte d’alguns arguments i explicacions de què parlen Bilbeny i Prenafeta [31], perquè serveixin de punt de partida per a les meves conclusions:

Primer argument- El mateix protagonista ens explica que son pare va anar a l’illa de Gerba a lluitar contra els moros i ja no torna. Al text, la referència a la guerra de les Germanies del regne de València hi és molt clara, sobretot per les conseqüències que va tenir, ja que va accelerar un procés centralitzador autoritari i monàrquic, l’oligarquia nobiliària valenciana va perdre poder i es van reduir els drets fonamentals del poble. Per això diu Llàtzer que sa mare se’n va a viure a la ciutat (València) per no ser identificada amb els perdedors i poder fer-se amb “els bons”, els guanyadors:

pàg.14

L’ús de la paraula “jerigonza”, el nom que rebia l’argot dels agermanats, també ajuda a contextualitzar els fets a València. Però no només això, continuem.

Segon argument- Per què anomenen les confitures de València si a Toledo hi havia una bona indústria conservera? Que no sigui perquè l’acció se situa a València...

p.36

Tercer argument- També parla d’una lechuga murciana. No m’imagino com podia haver quedat una mata d’enciam de Múrcia si eren a Toledo, amb les comunicacions de l’època.

p. 86

També quan diu limas, i d’això me’n fa adonar en Marc Adell, no es refereix al fruit típicament caribeny, petit i de color verd, sinó al llimó comú o la llimona, de color groc i més gros, però que a moltes zones del país Valencià anomenen llima. L’ús del substantiu limas, de la lechuga murciana o de las naranjas torna a relacionar l’acció primigènia d’aquesta novel.la amb València.

Quart argument- També ens diu el protagonista que es va casar amb la filla de l’arxipreste de Sant Salvador. Sabem que hi ha una església amb aquest nom a València i una altra a Toledo, però no consta que la de Toledo fos arxiprestal, és a dir, d’agrupació de parròquies, mentre que la de València, sí.

Cinquè argument- Parla de “medias blancas”, que segons la recerca de Jordi Prenafeta, és una moneda que no va existir mai i que aquí substituiria la moneda catalana ral.

Sisè argument- Els personatges van per la ciutat sentint tocar les hores i se sap que a Toledo, en aquells temps no hi havia rellotges dels que tocaven les hores. En canvi, a València sí que els tenim documentats a la mateixa època.

Setè argument- Les localitzacions i el temps que es triga d’anar d’un poble a l’altre no concorden amb la dels geolocalitzadors, fins i tot hi ha algun recorregut segons el qual, per fer el que es diu que van fer els protagonistes, haurien hagut de tirar enrere. Hi ha molts autors que s’adonen d’això, com el mateix Azorín, la qual cosa el porta a afirmar que l’autor del Lazarillo no coneix Toledo. Bilbeny i Josep Maria Orteu, havent investigat els recorreguts, arriben a aquesta conclusió:

Vuitè argument- Lázaro diu que l’hidalgo castellano era estranger. Si això passa a Toledo, és impossible que fos castellà i estranger a Toledo, per força els fets s’havien d’ubicar en un altre poble o ciutat d’un altre regne, però no en el de Castella:

p.77

Novè argument- “Y acordaron el ayuntamiento que todos los pobres extranjeros se fuessen de la Ciudad”. Prenafeta diu que l’ús del mot ayuntamiento és anacrònic, és a dir, posterior al segle XVI. A més, el fet que el verb plural no faci la concordança amb el subjecte ayuntamiento, li fa pensar que a l’original català hi deia consell de la ciutat.

Desè argument- “Los sábados cómense en esta tierra Cabezas de carnero”. Aquesta tradició de menjar caps de corder el dissabte és pròpia de la comunitat musulmana i se sap que a l’època no quedaven moriscos a Castella i sí, en canvi, al regne de València.

Abans de formular les conclusions, fem un extracte informatiu d’alguns dels autors que m’he anat trobant en les recerques i que són considerats autors castellans del segle XVI, almenys a la wikipedia castellana i al CORDE:

1.1- Juan de Jarava (que segons la Wikipedia “fue un médico español de mediados del siglo XVI. Se ignora el lugar del nacimiento de Jarava, como igualmente los pormenores de su vida y muerte”. Sabem que va escriure un llibre que es diu Historia de las Yerbas y plantas, publicat el 1557 a Anvers. Sabem també que aquesta història fou treta de Dioscòrides de Anazarbus i d’altres autors grecs, llatins, espanyols i etc, diu la wikipedia). Per tant, té tot l’aspecte d’un article de wikipedia creat del no gran cosa, per no dir del no res.

1.2- Francisco de Enzina era fill de Juan del Enzina, un escriptor suplantat i del qual es va manipular la biografia. Aquesta biografia es va redactar al s.XIX, convenientment preparada bastant a posteriori (vegeu article de Víctor Cucurull, Juan del Encina: Joan Escrivà o Joan d’Olzina?)

1.3- Santa Teresa de Jesús, molt probablement Teresa de Cardona, va ser una dona catalana, religiosa i escriptora (vegeu els articles al respecte de Pep Mayolas , de Jordi Bilbeny o d’Àlex Sendra).

1.4- Gonzalo Fernández de Oviedo, amic dels fills de Cristòfor Colom i de Leonardo da Vinci, al servei de Ludovico Sforza i molt amic de Gonzalo Fernàndez de Còrdova, conegut com el Gran Capitán, curiosament una altra figura suplantadora de Joan Ramon Folc IV de Cardona i Urgell. Això també ho ha investigat en Pep Mayolas.

1.5- Jerónimo Jiménez de Urrea, escriptor segons diuen aragonès, del qual no se sap la data de naixement ni el lloc, del qual desapareixen totes les dades a partir del 1566, vinculat a la cort de Nàpols, amic de Garcilaso de la Vega (un altre suplantat i investigat per Marc Adell), amb obra posterior a la publicació del Lazarillo i traductor al castellà de l’obra Orlando Furioso. Es diu que va morir a Nàpols.

1.6- Juan de Arce de Otálora, l’autor del qual el CORDE escriu malament el cognom, autor del Lazarillo segons Jose Luis Madrigal. Aquest treball d’atribució parteix d’un mètode quantificador de l’estil comparat i els paral·lelismes verbals i temàtics que hi ha entre les dues parts del Lazarillo amb el CORDE. Així, arriba a la conclusió que el text que s’atansa més al resultat analitzat és Coloquios de Palatino y Pinciano (que, per altra banda, no va ser editat fins al 1995). Però la realitat és que usar la primera part del Lazarillo i la segona com a un únic subjecte homogeni d’estudi ja em sembla un mal inici.

1.7- Pedro Cieza de León, un historiador espanyol que no se sap on va néixer i que va documentar la colonització del Perú.

1.8- Juan de Valdés, de qui, juntament amb el seu germà i des del segle XVIII ja s’afirma que era català, amb obra traduïda i editada dos segles més tard (vegeu article de Raimon Balagué, El misteri dels germans Valdés).

1.9- Juan Pérez de Moya, matemàtic, mitògraf i escriptor que no se sap exactament quan va néixer.

1.10- Antonio de Guevara, segons unes indagacions de Jordi Bilbeny, seria Antoni de Gavarda, valencià i cap espiritual de la guerra contra els moriscos revoltats al regne de València a l’època de Carles I.

1.11- Alonso de Ercilla era un Erill, funcionari de Carles V.

1.12- Juan Rodríguez del Padrón o de la Cámara, autor del llibre Siervo libre de amor. Recordem que al segle XIX van elaborar una biografia novel·lada sobre ell usant els personatges del seu llibre, perquè ningú no en sabia donar raó ni de qui era ni de com era.

He esmentat només una dotzena d’escriptors del segle XVI que escriuen en castellà, que usen mots o sintagmes iguals als de la nostra obra i veiem que en almenys deu casos aflora l’alta probabilitat que aquests autors no fossin castellans i que, per tant, no escrivissin en castellà precisament.

Podríem continuar amb més autors que han anat sortint al llarg de la meva investigació, però ja és hora de formular les conclusions.

5-CONCLUSIONS:
1- Quan algú afirma que el lèxic i l'estil de l'autor del Lazarillo és similar al d'altres autors "castellans" contemporanis del segle XVI, perquè també ho ha buscat al CORDE, de quins autors estan parlant en una gran majoria? Bàsicament, d'autors catalans amb obra manipulada i traduïda al castellà.

2- Les similituds lingüístiques del Lazarillo amb altres obres d'autors castellans contemporanis sempre es troben en llibres editats posteriorment al 1554, que és quan el lèxic del traductor del Lazarillo ja hauria pogut influir fortament en l'estil i en el llenguatge d'aquests llibres. Tanmateix, molta part d'aquest vocabulari s'esvaeix amb el temps i al cap de dos segles pràcticament no se'n troba cap traça. O sigui, la llengua castellana, de sobte al segle XVI adopta una allau de mots i estructures catalanes i al segle XVIII ja han desaparegut.

3- Aquesta anàlisi amplia les troballes anteriors de Jordi Bilbeny, de Francisco Calero, de Jordi Prenafeta, d'Alejandro Sendra, de Francisco Rico i d'altres i, en conseqüència, se suma als seus arguments, que per si sols ja són més que concloents.

4- L'estudi lingüístic exhaustiu dona com a resultat més d'una dotzena de canvis semàntics en l'ús dels verbs; unes relacions sintàctiques calcades al català pel que fa a pronoms i grups nominals; nombrosos dubtes i vacil·lacions en preposicions o dobles negacions i incertesa i calc en bona part del lèxic.

5- Pels nombrosos canvis ortogràfics, sobretot en el vocalisme, queda palès que l'obra és plena de jocs de paraules i de recursos fònics en el sentit que es fan coincidir inicis o finals de mots, o bé s'ajunten grups de sons iguals (al·literació). El cas concret de la paronomàsia, quan es tradueix al català, és quasi perfecta i aquest recurs, tan difícil d'aconseguir, no pot ser casual.

6- Una gran quantitat d'expressions i locucions són totalment estranyes a la llengua castellana i, en canvi, ben pròpies de la llengua col·loquial catalana, des del punt de vista diacrònic fins a la llengua actual.

7- Sabem que a partir del segle XVI ja era una pràctica habitual obligar els autors a traduir la seva obra al castellà o fer-la traduir a un altre i amenaçar-los amb la mort si calia. També sabem a través del darrer llibre de Jordi Bilbeny, Inquisició i decadència, que molts autors catalans van morir abans de veure la seva obra publicada, com Joan Boscà, Joan Andreu Estrany o Juan Almugàver; més tard apareixia publicada en castellà i amb el nom d'un altre autor.

8- Per les meves recerques en diccionaris castellans, infereixo que molts dels significats estan fabricats expressament en funció del context, perquè els diccionaris van estar fets a posteriori. Probablement, per fer-los coincidir amb el lèxic fortament catalanitzat del segle XVI, de manera que si llegim moltes de les obres del segle XVI castellà, hi trobem més similitud amb el català actual que no pas amb el castellà. I només d'unes dècades ençà, el DRAE admet l'origen català d'alguns mots.

9- Per tot això, m'atreveixo a afirmar que Lazarillo de Tormes és una novel·la que fou escrita en català, molt probablement al regne de València.

Montserrat Camps

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES:

[1] JORDI BILBENY, «El Lazarillo de Tormes va ser escrit en català», La vida de Llàtzer de Tormos; anònim, traducció d'Antoni Bulbena i Tusell, estudi preliminar de Jordi Bilbeny, edició a cura de Josep Maria Orteu, notes a cura de Jordi Prenafeta. Ed. Llibres de l'índex, Barcelona, 2007 (p. 128).

[2] ARIBAU, Bonaventura Carles, La vida de Lazarillo de Tormes, a Biblioteca de autores españoles. Autores anteriores a Cervantes, vol. III, Madrid, Rivadeneyra,1846 (p. 21).

[3] La vida de Llàtzer de Tormos, Bulbena, ob. cit. (p. 238).

[4] GARRIDO, Cesc. “Llibres prohibits per ambaixadors”, INH, 20 d’octubre de 2016. https://www.inh.cat/articles/Llibres-prohibits-per-ambaixadors.

[5] BILBENY, Jordi, Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI, Librooks, Barcelona, 2018 (p. 7).

[6] BERGER, Philippe, “Contribution à l’étude du déclin du valencien comme langue littéraire au seizième siècle”; Mélanges de la casa de Velázquez, XII (1976), (p. 182).

[7] COROMINES, Joan, Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, Curial Edicions catalanes, Barcelona, 1983, vol. I (p. 247).

[8] PRAT SABATER, Marta, a la tesi Préstamos del catalán en el léxico espanyol, Tesi doctoral, UB, 2003 (p. 60 i 262).

http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/4864/mps1de1.pdf?sequence=1

[9] MOLL, Francesc de Borja, “Los catalanismos del castellano”. El correo Catalán (Barcelona), 11 de novembre, (p. 6). Reeditat a Francesc de Borja Moll (1974), L’home per la paraula (Palma de Mallorca: Moll Editorial), (p. 17-23).

[10] FERRANDO, Antoni, La narrativa catalana al segle XV, Universitat de València, València, 2017 (p. 3).

[11] PRENAFETA, Jordi, Llibres de l’Índex, 2007, ob. cit., nota 252 (p. 361).

[12] CALERO, Francisco, Juan Luís Vives, autor del Lazarillo de Tormes, Biblioteca Nueva, Madrid, 2014 (p. 250).

[13] COMAJUNCOSA, Pep, La llengua catalana i els errors lingüístics de Cervantes, conferència a la 1a Universitat Nova Història, agost de 2015.

https://www.inh.cat/arxiu/vid/1a-Universitat-Nova-Historia/Pep-Comajuncosa-La-llengua-catalana-i-els-errors-linguistics-de-Cervantes

[14] SENDRA, Àlex, El “Siglo de Oro” castellà va ser escrit en català, conferència a la 1a Universitat Nova Història, agost de 2015.

https://www.inh.cat/arxiu/vid/1a-Universitat-Nova-Historia/Alex-Sendra-El-siglo-de-Oro-castella-va-ser-escrit-en-catala

[15] VIVES, Juan Luís, Diálogo de doctrina cristiana, Edición preparada por Francisco Calero Calero y Marco Antonio Coronel Ramos, Biblioteca de autores cristianos, UNED, Madrid, 2009.

[16] CALERO, Francisco, ob. cit. (p. 246).

[17] CALERO, Francisco, ob. cit. (p. 250).

[18] PRAT SABATER, Marta, ob. cit. (p.60).

[19] PRAT SABATER, Marta, ob. cit. (p.283).

[20] BATLLE I ROSSELL, Lluís, Sota l’estora del Segle d’Or castellà.Empremtes catalanes als segles XVI i XVII, Quixot.cat, Olot, 2017 (p. 33).

[21] Ídem (p. 34).

[22] MOLL, Francesc de Borja, ob. cit.

[23] BILBENY, Jordi, Llibres de l’Índex, 2007, ob. cit. (p. 263).

[24] Anònim, Lazarillo de Tormes, E. Hermanos Ruiz, Madrid, 1915 (p. 134).

[25] BILBENY, Jordi, Llibres de l'Índex, 2007, ob. cit. (p. 259).

[26] PRAT, Marta, ob. cit. (p. 341).

[27] PRENAFETA, Jordi, Llibres de l'Índex, 2007, ob. cit. nota 31 (p. 283).

[28] CALERO, Francisco, Luis Vives fue el autor del Lazarillo de Tormes, UNED,

https://webs.ucm.es/info/especulo/numero32/luvives.html

[29] BILBENY, Jordi, Llibres de l'Índex, 2007, ob. cit. (p. 263).

[30] BATLLE I ROSSELL, Lluís, ob. cit. (p. 47).

[31] BILBENY, Jordi i PRENAFETA, Jordi, ob. cit.

Us oferim a continuació l'enllaç a l'article que la mateixa autora va publicar sobre aquest tema arran del 17è Simposi de la Història Censurada de Catalunya (2017):

https://www.inh.cat/articles/Algunes-frases-del-Lazarillo-demostren-que-fou-escrit-en-catala